

İlhan TEKELİ*

BİR DEMOKRASİ PROJESİ OLARAK YEREL (BÖLGE) PLANLAMA**

I. GİRİŞ

Bu incelemede bir demokrasi projesi olarak yerel (bölgesel) planlama konusundaki düşüncelerimi anlatacağım. Bu başlık iki önemli yeniliği ifade ediyor. Birincisi bölge planlaması yerine yerel planlama kavramını önermesidir. Onun için başlığa yerel sözcüğünün yanına parantez içinde bölge kelimesini koydum. İkinci yenilik elitist ve teknisist bir planlama anlayışından kopuşu göstermesidir. Burada önerilen planlamanın demokratikleştirilmesinin ötesinde bir şeydir. Demokrasiyle planlamanın özdeşleştirilmesi gereği anlatılmaya çalışılmaktadır.

Böyle radikal bir yenilik önermemin arkasında, kuşkusuz, benim keyfi seçmelerim bulunmuyor. Dünyanın yaşamakta olduğu dönüşüm böyle bir yeniliği gerekli kılıyor. Yaşanan dönüşüm bir yandan dünyanın nesnel gerçekliğini, öte yandan insanların anlayışlarını ve yaşama bakışlarını değiştiriyor. Bu iki değişim bir araya gelerek varolan bölge planlama anlayışının dönüşmesini gerektiriyor.

Yeni bir bölge (yerel) planlama anlayışı önerebilmek için bu yazıda önce varolan bölge planlama anlayışının ne olduğu ve hangi gerçeklikler tarafından belirlendiği üzerinde duracağım. İkinci olarak ise mekansal yapının nasıl değiştiğini ve ne tür temsil sorunları yarattığını ele almaya çalışacağım. Üçüncü adımda ise temsili demokrasinin aşınması ve yönetim anlayışındaki yeniden şekillenmeleri incelemeye çalışacağım.

* ODTÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi.

** Bu çalışma 20-22 Ekim 1997'de İzmir'de düzenlenen 7. Ulusal Bölge Bilimi Bölge Planlama Kongresi'ne sunulmuştur.

Son olarak da bu dönüşümler karşısında bir demokrasi projesi olarak yerel planlamaya nasıl ulaşıldığını anlatacağım.

II. VAROLAN BÖLGE PLANLAMA ANLAYIŞI 1960'LI YILLARDA NASIL BELİRLENMİŞTİ ?

1960'lı yıllar dünyada refah devleti anlayışının yerleştiği, özellikle üçüncü dünya ülkelerinin gelişmelerini kalkınma planlarının yönlendiriciliğinde gerçekleştirmeleri gerektiğine inanıldığı, bunun paralelinde bir kalkınma iktisadi kuramının geliştiği bir dönemdir. Bölge planlaması da bu genel yaklaşımın doğurduğu bir alt planlama kategorisi olmuştur.

Bizim ilgi alanımızda, Türkçe'de, "bölge" sözcüğü üç ayrı anlamda kullanılmaktadır: Bunlardan birincisi bir kent içinde değişik arazi kullanışlarını göstermek için bölgelemeden söz edilmektedir. Bu halde bölge sözcüğü kentin alt bölümlerini oluşturan mekanları anlatmak için kullanılmaktadır. İkinci tür kullanımda ise Avrupa Topluluğu örneğinde olduğu gibi ulusların bir araya gelmesiyle oluşan birlikler anlatılmak istenmektedir. Dünyanın alt bölümleri kastedilmektedir. Üçüncüsü tür kullanımda ise bir ülkenin alt bölümleri ifade edilmektedir. Türkiye örneğinde bir kaç ilin bir araya gelerek oluşturduğu bütünlükler olarak tanımlanmaktadır.

Bizim burada tartışma konusu yaptığımız bölge bu üçüncü türdeki kullanımıdır. Bu bölge bir ulus devletin ülke altı bir mekana işaret etmektedir. Bu niteliğiyle tanımlanan bölge kapalı olan bir sistem içinde açık olandır. Bu bölge ülke mekanının alansal farklılaşması (areal differentiation) sonucu oluşmuştur. Hettner ya da Hartshorne paralelinde Neo-Kantist bir anlayışla iç bütünlüğü olan total bir

I. TEKELİ

bölge olarak görülmektedir. Aynı yıllarda bir alternatif bakış açısı olarak bölgeye sistem teorisi çerçevesinde de yaklaşılmıştır. Bu halde gerek bölgeyi oluşturan alt birimler ile bölge arasındaki, gerek bölgelerle ülke arasında ilişkilere parça bütün arasındaki mekanistik bir sistem anlayışı ile yaklaşılmaktadır. Bu bölge makro ya da mikro ölçeğe değil, mezo ölçeğe tekabül etmektedir.

Böyle bir bölgeye, genellikle bir refah devleti anlayışı içinde, planlı bir müdahale edilmesi öngörülmüyordu. Bu nedenlerle de geri kalmış bölgelerin geliştirilmesi ana sorunsalı teşkil ediyordu. Bu müdahalenin ne türde olacağını ve hangi araçlarla yapılacağını ise ulusal kalkınmacı iktisat paradigması belirliyordu. Ulusal kalkınmanın mekansal farklılaşması denetim altında tutulmak isteniyordu.

Bu müdahaleyi yapacak olan siyasal güç meşruiyetinin temelini temsili demokratik sistemde buluyordu. Temsili demokrasi içinde oluşan siyasal gücün, kamu yarannın gereği olarak öngörülen, bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarını ortadan kaldırmak için varolan piyasa süreçlerine müdahale ederek, kapitalist sistemin bünyesinde bulunan eşitsiz büyüme eğilimini yumuşatması bekleniyordu. Devletin bu müdahalesinin en doğru biçiminin ne olduğunun saptanmasında ise en genel kapsamıyla sosyal bilim yol gösterecektir. Bunları ise sosyal bilimi bir araç olarak kullanan planlılar saptayacaktı. Planlamaya böyle araçsal rasyonellik mantığı içinde yaklaşınca da planlama elitist olma niteliği kazanıyordu.

Türkiye'de de 1960'lı yıllarda bölge planmaya böyle yaklaşıyordu. Bölge planlama yapılması konusunda siyasal isteklerin çok canlı olduğu bu yıllarda Türkiye'deki bölge planlama söylemini de bu çerçeve oluşturuyordu. 1960'lı yıllardaki tüm bu çabalar değişik nedenlerle Türkiye'de bölge planlamanın kurumsallaşmasına yetmemiştir. Buna karşın, Türkiye'de bölge planlama çevrelerinde egemen söylem, halâ, 1960'ların bu söylemidir. Oysa bu söylemin biraz önce sıraladığımız dayanakları önemli ölçüde erozyona uğramıştır. Bunları; ulus devletinin kapalı bir sistem olması varsayımının aşınması, total bölge anlayışının bir mitos olduğunun anlaşılması, ulusal kalkınma paradigmasının yerini küresel entegrasyon paradigmasının alması, refah devletinin nitelik değiştirmekte olması, temsili demokrasinin yetersiz kalmaya başlaması, bireylerin kamu öznesi olma taleplerinin ortaya çıkması vb. olarak

sıralanabilir. Bu değişmelerin bölge planlama konusuna nasıl yansıtacağını düşünerek yeni bir söylemin geliştirilmesi Türkiye'de bölge planlama çevrelerine düşen bir görevdir.

III. DÜNYADA MEKANIN DÖNÜŞÜMÜ VE YENİ TEMSİL SORUNLARI

Günümüz dünyasında mekansal örgütlenmeye ilişkin mekansal gerçekliğin değişmesine rağmen, eski mekansal gerçekliğe uygun olan reprezentasyon biçimi korunursa, yeni gerçekliği kavramak olanaksız hale gelir ve yanlış çözümlere neden olur. Bu nedenle günümüzdeki gibi böyle önemli dönüşümlerin yaşandığı dönemlerde doğru düşünmek için öncelikle yeni reprezentasyon biçimlerini geliştirmek gerekir.

Ulus devletler dünyasında bir ulus devletin toprağı (territory) bir kap olarak düşünülüyordu. Bu kap içinde yaşayanların kaderini belirleyen kararların büyük ölçüde bu kap içinde alındığı varsayıyordu. Dünya da bu ulus hücrelerin yanyana gelmesinden oluşan bir mekan olarak betimleniyor ya da temsil ediliyordu.

Uluslararası ilişkileri çözümlenmekte bu temsil yeterli oluyordu. Ayrıca böyle bir dünyada insan ve mal akımları açıklanmaya çalışıldığında mekanın non-isotropik özelliklere sahip olduğu kabul ediliyordu. Yani bir mekandaki davranışsal birimlerin karşılıklı ilişkilerinin aralandaki uzaklıkla azalması mekanın bir özelliği olarak kabul ediliyordu.

1960'lı yıllarda mekanın yanyana gelen hücreler halinde ve non-isotropik olarak temsili toplumsal-mekansal analizler için yeterli oluyordu. Bu dönemin mekansal modeli belki de en iyi ifadesini "merkezi yerler kuramı"nda buluyordu. Bu mekansal örgütlenme modelinin üç ilginç özelliği bulunuyordu. Bunlardan birincisi bir ulus mekanının tüketici biçimde bölgelere ayrılmasıydı; ikincisi, bu bölgelere ayırmanın bir yerleşmeler ve bölgeler hiyerarşisini içerek biçimde gerçekleştirilmesi; üçüncüsü ise yerleşmeler arasında belli bir kent ve kır ayrımını içermesiydi.

Bu tür bir mekansal temsilin 1990'lı yıllarda yetersiz kalmasının iki önemli nedeni bulunmaktadır. Bunlardan birincisi ülke sınırlarının ya da ülke toprağının (territory) işlevinin ve anlamının değişmesidir. Bir ülkenin toprağının bir kap olarak kavramsallaştırılıp kavramsallaştırılamayacağı büyük ölçüde sınırının anlamına bağlıdır. Sınır eğer

hiç bir akımı geçirmiyorsa bir ülke bir kap olarak düşünülebilir. Ama ülkelerin sınırlarının niteliği son yıllarda hızlanan küreselleşmeye birlikte her geçen gün yeniden tanımlanmaktadır. Günümüzde sınırlar artık mal ve kapital akımlarını sınırlamıyor; ama emeğin akımını denetliyor. Bir ülkenin içinde yaşayanların kaderini çoğu kez ülke dışından alınan kararlar belirlemeye başlamıştır. Ülke toprağının sınırlarında sağlanan *territorial* denetim artık toplumsal denetimi sağlamanın kendiliğinden bir aracı olmaktan çıkmıştır.

1960'ların mekansal temsiliyetin yetersiz kalmasında ikinci önemli neden, mekanın non-isotropik özelliğinin büyük ölçüde aşınmaya başlamasıdır. Haberleşme ve bilgi aktarımında bu özellik tamamen yok olmuştur. Mal ve İnsan akımlarında uzaklığın sürtünmesi azalmakta dolayısıyla mekanın non-isotropik olma özelliği zayıflamaktadır.

Bu gelişmeler karşısında dünya mekanının ağsal (network) olarak temsili gerçeklik üzerinde daha doğru düşünöbilmeye olanak veriyor. Bir ağ düğüm noktaları ve bunları değişik biçimlerde ilişkilendiren akım kanallarından oluşuyor. Burada ağ denildiğinde iç bağlantıları (connectivity) yüksek bir ağ kastedilmektedir. Yoksa merkezi yerler kuramında da bir ilişki ağı öngörülmektedir; ama bu ağ içinde yerleşmeler arası hiyerarşik bir ilişki söz konusudur. Oysa şimdiki ağ denildiğinde böyle hiyerarşik az ilişkili bir ağ değil, yatay ilişkileri gelişmiş bir ağ öngörülmektedir. Ayrıca hem ağsal ilişkilerin biçimi hem de akım kanallarının kapasitesi ve akımın hızı bu mekanın non-isotropik olma karakterini ortadan kaldırıyor. Bu ağsal temsil, mekanı alanlara ayırmıyor. Sadece mekanın değişik noktaları arasındaki ilişkileri gösteriyor.

Ben bir mekanın bu biçimdeki temsiliyetinin de yetersiz olduğunu düşünüyorum. Ağsal temsil içinde "yerel" bir noktaya indirgenmiş oluyor. Yerelin kendisi yani mekansal yayılımı analiz dışı kalmış oluyor. Oysa yaşanmakta olan iletişim devrimi yereli yok edemiyor. İnsan ilişkileri içinde yüzyüze ilişkiler halâ önemini koruyor. Bu gerçeklik kabul edilince yerel düzeyde uzaklığın önemini koruyacağını kabul etmek gerekiyor. Bu da yerel düzeyde mekanın non-isotropik karakterinin aşınmadığı anlamına geliyor. Yerelin mekansal yayılımı olan bir alan olarak tanımlanmasında yerelin büyüklüğünü bir emek pazarı olma özelliği çiziyor. Eğer emek pazarı bütünlüğünün yerelde yüksek bir iç tutunum sağlamak için yeterli olacağı düşünülürse, yereli

kendi kaderini değiştirmekte etkili olabilecek bir aktör olarak kavramsallaştırmak da olanaklı hale gelir.

Bu irdelemeler sonrasında günümüz dünyasının mekansal gerçekliği üzerinde düşünöbilmek için iki tür temsiliyetin bir arada kullanılmasında yarar olduğu söylenebilir: Bu iki düzeyi yerel düzey ve yerel üstü düzey diye saptayabiliriz. Yerel düzey emek pazarı alanını kapsıyor. Bir hücresele ya da alansal mekan temsiliyettir. Yerel içinde mekanın sürtünmesi yani non-isotropik karakteri özelliğini korumaktadır.

Yerel üstü düzeyde ise mekanın ağsal temsili kullanılmalıdır. Bu durumda yerel üstünün temsili ile yerelin temsiliyetinin üstüste getirilmesinin ortaya çıkardığı sonuçlar üzerinde düşünmekte yarar vardır. Bu temsilde "mezo düzey" yok olmaktadır. Yereller arası (intercommunity) kararlı gelişme koalisyonları oluşumu için bir neden kalmamaktadır. Yereller arası gelişme koalisyonları yeni düzende sürekli olarak çözülmekte ve yeniden formüle edilmektedir. Kararlı bir mezo düzey kalmayınca bölge kavramını korumak da zorlaşmaktadır. Onun için bu yazının başlığında "bölge" sözcüğünün yerini "yerel" almıştır.

Bir ilişkiler ağının bir düğüm noktasının etrafında bir alan ve topluluk (community) olarak betimlediğimiz yerel, merkezi yerler kuramındaki yerelden iki önemli farklılık göstermektedir. Bunlardan birincisi yerelin konumunun artık merkezi yerler hiyerarşisi içinde olduğu gibi değiştirilemez biçimde belirlenmiş olmayışıdır. Bu dönemin yereli konumunu değiştirebilmektedir. Kapasitesini geliştirmesine ve öğrenen bir yerel (learning region) olabilmesine bağlı olarak dünyadaki işbölümü içinde daha önemli bir konuma gelebilmektedir. Yerelin durumunu pazarlık edebilmesi, dünyanın küreselleşmesi ve içine girilen ağ ilişkilerinin sağladığı olanaklar yüzündendir. İkincisi ise merkezi yerler kuramında yereller tüm mekanı hiç boşluk bırakmayacak biçimde kaplarken, burada önerilen temsil biçiminde yereller tüm mekanı kapsamamaktadır.

IV. TEMSİLİ DEMOKRASİNİN AŞINMASI VE YÖNETİM ANLAYIŞININ YENİDEN YAPILANMASI

Bugün varolan yönetim anlayışı ve bunun paralelindeki planlama anlamını büyük ölçüde ulus devletinin belli bir toprağa (territory) egemen olmasından almaktadır. Bugünkü demokratik yönetim anlayışımızın arkasında dört varsayım vardır: Bunlardan birincisi temsil esasına dayanan bir siyasal gücün oluşmuş bulunması; ikincisi, ülke

I. TEKELİ

toprağı üzerinde iç bütünlüğü olan bir toplumun varlığı; üçüncüsü, bu topluluğun kamu alanında bir ortak iyi anlayışının ortaya çıkmış bulunması; dördüncüsü, bu güce vergilendirme, zor kullanılabilme ve toplumda sorumlulukları dağıtabilme yetkisinin verilmesidir.

Bu dört varsayımdan en merkezi konuma sahip olanı temsili demokrasidir. Günümüzde temsili demokrasinin çok sayıda sorunu vardır. Bunlardan *birincisi* dünyanın mekansal yapısındaki dönüşümlerle ilişkilidir. Daha önce de üzerinde durduğumuz üzere bir ülkenin toprağını bir kap gibi düşünme olanağı kalmamıştır. Bu toprağın sınırları geçirgendir. Ülke içinde yaşayanların kaderini o ülke dışında başka ülkelerde alınan kararlar belirlemektedir. Oysa bu kararlardan etkilenenlerin onları oylarıyla seçme hakkı yoktur. Bir ülkenin toprağı kapalı bir kap olmaktan çıkınca, temsili demokrasinin meşruiyetinin temellendirilmesinde önemli kavramsal zorluklar ortaya çıkmaktadır.

Temsili demokrasinin sorunlarla karşılaşmasında *ikinci* neden, insanın yerle ilişkisine ait varsayımının önemli ölçüde geçersiz kalmasına ilişkindir. Temsili demokraside her bireyin ulusal sınırlar içinde tek bir noktada yaşadığı varsayılıyor. Bu birey göç ederek ulusal sınırlar içinde yerini değiştirdiğinde de sadece yeni yer ile ilişkili olarak görülmektedir. Oysa günümüzde bir kişinin ulusal mekanda tek noktayla ilişkisi yoktur. Çok noktayla birden ilişkilidir. Oturduğu yer, çalıştığı yer, tatilini geçirdiği yer, sivil toplum kurumu içinde aktif olduğu yer birbirinden çok farklı noktalar olabilir. Oysa günümüzde yerel yönetim seçimlerinde bunlardan sadece birinde oy kullanılabilmektedir. Belki bundan da önemlisi, bireyin mekanla ilişkisinin bir noktaya bağlılık olarak kurulmasının yeterli olmayıp, bir güzergah olarak düşünülmesi gerekliliğidir. Günümüzde insanlar bir noktada doğmakta, başka noktalarda eğitilmekte, çalışması sırasında değişik noktalarda yaşamakta, emekliliğini tamamen farklı bir noktada geçirmektedir. Bu yaşam öyküsünün mekansal temsili artık bir nokta değil, güzergahtır. Bu güzergah zaman zaman ülke sınırlarının da dışına çıkabilmektedir. İnsanın mekanla ilişkisini güzergah olarak düşünmeye başlayınca, temsili demokrasi meşruiyet dayanaklarını kaybetmektedir.

Temsili demokrasinin sorunları sadece mekansal organizasyondaki değişiklikten kaynaklanmıyor. *Üçüncü* olarak ele alacağımız pratikten

kaynaklanan temsili demokrasi sorunu, himayeciliklidir. Temsili demokrasi siyasal partiler eliyle işletilmektedir. Oysa siyasal parti pratiği pek çok ülkede himayecilik (patron-client relations) yaratmaktadır. Yani iktidar sahipleri siyasal sadakat karşılığında karar yetkilerini yandaşlarına çıkar dağıtmak için kullanmaktadır. Bunu yapmayan iktidar sahipleri kendi partileri tarafından iktidar olmamakla suçlanmaktadır. Eğer bir yerde himayecilik varsa yöneticiler yurttaşları arasında ayrımcılık yapıyor demektir. Bu temsili demokrasinin temel varsayımlarından biri olan yurttaşların eşitliği varsayımının çökmesi demektir. Böyle bir durumda artık her hangi bir seçimin sonuçlarının meşruiyetinden söz edilemez.

Dördüncü sorun ise temsili demokrasilerde karara oy çokluğuyla ulaşılmamasından doğmaktadır. Bu konu çok işlenmiştir. Arrow, oy çokluğuyla karar verme yolunun iç tutarlılığı olan bir seçmeler sıralaması yapamayacağını gösterdi. Öte yandan bu karar sisteminin çoğunluk sultası yaratabildiği bir çok örnekte ortaya çıkmış bulunuyor. Bu nedenle demokrasi son yıllarda farklılıklara olanak verme rejimi olarak tanımlanmaya başlamıştır. Ayrıca her demokratik rejimin hukuk devleti olması ve insan haklarına saygılı olması vurgulanarak, oy çokluğu ile verilecek kararların alanına sınırlama getirilmeye çalışılmaktadır. Aslında bu sınırlamalar özellikle yeni ve demokrasi kültürünün derinleşmemiş bulunduğu demokrasilerde etkili olmamaktadır. Temelde karar meşruiyetini oy çokluğuna dayandırdıktan sonra siyasal gücü elinde tutanlar bunu sınırlayan uzlaşmaları (convention) kendileri için bir ayak bağı olarak görmekte dirler. Ayrıca bu nitelikleriyle ve siyasal güce yaklaşımıyla temsili demokrasi, sistemi merkezileştirme eğilimini güçlendirmektedir.

Temsili demokrasinin üzerinde duracağım *beşinci* sorunu, bireyleri özel alan öznesi olmaya hapsedmesi ve kamu alanı öznesi olma yolunu tanım gereği kapamış olmasıdır. Bireyin yaşamına anlam katan, doyum sağlayan kamu öznesi olma alanı, siyaset içine girmeyen bireylere kapanmış bulunmaktadır. Temsili demokrasi yurttaşlara kamusal öznelerin kim olacağını seçme olanağı veriyor. Bu seçim gerçekleştikten sonra ise bu kamusal öznelerin kararlarıyla üretilen kamusal mal ve hizmetleri tüketiyorlar. Ama bu günümüzün insanını doyumuyor. Bu nedenle artık demokrasi sözcüğü tek başına kullanılmıyor. Hep çoğulcu ve

katılımcı niteliğiyle birlikte kullanılıyor. Birey kendisine kamusal özne olma yolunun açılmasını istiyor.

Dünyada yaşanan dönüşümlerin temsili demokrasinin meşruiyetinin temellendirilmesinde yarattığı sorunlar *yönetim* anlayışının aşınmasına neden olmakta ve bunun yerine yönetim anlayışı önerilmektedir. Bu sorunlar yalnız yönetim anlayışını değil aynı temeller üzerinde oluşmuş bulunan teknik akla dayanan planlama anlayışını da bir krizle karşı karşıya bırakmaktadır. Temsili demokrasi mekanizmaları içinde oluşan siyasal güç ve onun programı çerçevesinde yönlendirilen yönetim, yetkilerini keyfi olarak kullanmayacak, kamu yararını gerçekleştirecek biçimde rasyonelliği gösterilebilecek kararları vererek kullanacaktır. Planıcı da toplum bilimlerini araçsal bir mantıkla kullanarak yönetimin kararlarının rasyonelliğini gerçekleştirmeye yardımcı olacaktır. Bu planıcı teknik aklı kullanarak toplumun işlerliğini ve gelişmesini sağlayacak kararları alacaktır.

Bu planıcı tipinin karşılaştığı bir başka önemli sorun sosyal bilimlere bakış açısının *postmodernist* eleştirilerden sonra büyük değişiklik geçirmekte olmasıdır. Postmodernizmin iki etkisi olduğu söylenebilir: Postmodernizm benimsenirse bilim büyük ölçüde olanaksız hale gelecektir. O halde de planlama olanaksız hale gelecektir. Bu uç durumun anlamsızlığı kısa sürede anlaşılacaktır. Ama postmodernizmin özellikle pozitivist sosyal bilimlere getirdiği eleştiriyi görmezden gelme olanağı yoktur. Var olan sistemi değişmez kabul ederek kestirimler yapabilecek önermeler geliştirmeye çalışan pozitivistleri savunmak çok zorlaşmıştır. Bu nitelikte bir sosyal bilim olmayınca bunun önermelerine dayanarak araçsal rasyonelliği gerçekleştirmek olanağı da kalmaz. Bu planıcıları yeni bir yaklaşım aramaya zorluğunda bırakır.

Bu bağlamda *eleştirel gerçekçilik* akımı önemli bir gelecek vaat ediyor. Eleştirel gerçekçilik öznel arası uzlaşmaya dayanan bir bilimi olanaklı kılıyor. Toplumda değişebilecek olanı değişmeye açık tutuyor. Toplum için verilecek kararlarda *araçsal rasyonellik* yerine *iletimsel rasyonelliği* (communicative rationality) geçirebiliyor. Bu gelişmeler yönetim anlayışının varsayımları içinde kendisine elitist bir rol biçen planıcıyı, *yönetişim* anlayışına ve iletimsel rasyonelliğe geçilirken kendisine *oydaşma* oluşturma, siyasal gücün demokratik oluşumuna katkıda bulunma rolünü yakıştırma durumunda bırakıyor.

V. NASIL BİR PLANLAMA YAKLAŞIMI GELİŞTİRİLEBİLİR ?

Bu bölümüne kadar yaptığım çözümler bize dünyada mekansal örgütlenmenin dönüştüğünü, yer ve insan ilişkilerinin niteliğinin değiştiğini, temsili demokrasiye dayanan siyasal güç oluşturma sorunları taşıdığını, bilimsel bilginin temellendirilmesinde yeni anlayışların geliştiğini gösterdi.

Böyle büyük dönüşümlerin yaşandığı bir ortamda planlılar bu dönüşüm karşısında nasıl bir tavır takınacaklardır? Sanırım planlıların karşısında üç olanaklı tutum vardır: Bunlardan *birincisi* yaşanan aşınmaları, dönüşümleri görmezden gelerek eski planlama paradigmasını sürdürmeye çalışmaktır; *ikincisi* ise, bu sorunların üstesinden gelebilecek kapsamlı bir model ya da ütopya üretmek ve onu savunmaktır; *üçüncüsü* ise toplumda ve planlama pratiğinde yaşamakta olduğu gözlenen değişimleri sistemleştirmeye gitmek ve bu yöndeki değişimlerin gerçekleşmesine yardımcı olmaya çalışmaktır.

Ben üçüncü tutumu geliştirmeye çalışacağım. Aslında temsili demokrasi önemli meşruiyet sorunlarıyla karşılaşmasına ve ciddi eleştirilere uğramasına karşın, ulus devletlerde siyasal gücü oluşturma esas kanalı olmayı halâ sürdürüyor. Buna alternatif oluşturacak ve pratikte işlerliği olan yeni bir siyasal güç geliştirme yolu henüz ufukta görünmüyor.

Ama günümüzde Sivil Toplum Kurumları (STK) alanında gözlenen gelişmeler yeni yorum olanakları yaratmaktadır. Toplumda özel sektör ve devlet dışında üçüncü türde yeni bir aktör olarak STK'lar ortaya çıkmaktadır. STK'ların her biri bir küçük kamu alanı olarak görülebilir. Topluma bir alanda hizmet üretmek isteyen bir grup insan bir araya gelerek bir konuda oydaşma sağlamak ve kendi özel alanlarındaki kaynaklarından aktarmalar yaparak görüşbirliğine vardıkları konuyu yaşamda gerçekleştirmektedirler. STK'lar kendi kamu alanlarında görüşbirliği (consensus) sağlama ile siyasal güç oluşturma arasında bir özdeşlik kurmuş oluyorlar. Bu temsili demokrasinin meşruiyetinden daha güçlüdür, çünkü dolaylı olmayan bir yolla, meşruiyet alanı oluşturuyor. STK'lar bu özellikleriyle temsili demokrasinin ülkere hakim olan siyasal gücü yanında kendilerine meşru faaliyet alanları açmaya çalışıyorlar. Bu iki yolla gerçekleşme olanağı buluyor: Bunlardan birincisi,

I. TEKELİ

varolan kamu otoritesinin faaliyet alanları dışında yeni kamu hizmet ve malları üretme yoluyla oluyor; ikincisi ise, varolan kamu otoritesinin faaliyet alanlarında kamu ile ortaklıklar geliştirmek oluyor.

STK'lar temsili demokrasiye dayanarak oluşan siyasal gücün karşısında henüz yeni bir alternatif oluşturamıyorsa da, onun tamamlayıcısı olarak kendilerini kabul ettirmiş bulunuyor. Yaşamı zenginleştiriyor, çoğulculuğu olanaklı kılıyor, bireylere kamusal özne olma olanağını açıyor.

Bunun dışında daha önce de üzerinde durduğumuz üzere öznelararası ile temellendirilen eleştirel gerçekçilik planlılara oydaşma sağladığında, değişebileceği değiştirmeyi yolunu açık tutuyor. Böyle bir bilim anlayışı içinde araşsal rasyonellik tüm dayanaklarını yitiriyor. Rasyonellik ancak illeştimsel olduğunda yani oydaşmaya dayandığında anlam kazanıyor.

Tüm bu gelişmeler bir araya geldiğinde yeni bir planlama anlayışı kendiliğinden ortaya çıkıyor. Bu planlama anlayışında oydaşma sağlama merkezi bir öneme kavuşuyor. Planlama belli bir kamu alanında oydaşma sağlamaya yöneliyor. Bu ise planlamayı bir demokrasi projesi haline getiriyor. Böyle bir planlamanın dayandığı kamu alanında çatışma ahlakına dayanmaktan çok işbirliği ahlakına geçme önem kazanıyor. Bu işbirliğini öne alan kamu alanında karşılıklı öğrenme süreçleri içinde oydaşmalar ortaya çıkıyor.

Eğer planlama anlayışının bu tür bir dönüşüm geçirmekte olduğu saptanıyorsa, bu bakış açısıyla mekansal örgütlenmenin yeni temsil biçimini bir araya getirmek bölge planlamanın yerine neyin geçmekte olduğunu ortaya çıkaracaktır. Mekansal örgütlenmenin temsilinde yerel ve yerel üstü ayırımına gidilmesinin uygun olacağını, yerelin büyüklüğü emek pazarıyla belirlenen, mekanında non-isotropik özelliklerin geçerli olduğu bir topluluk olarak düşünülmesi gerektiğini, yerel üstünün ise ağsal ilişkiler olarak temsil edilebileceğini daha önce görmüştük.

Böyle bir çözümleme içinde tanımlanan yerel, bir kamu alanı oluşturması bakımından, bir demokrasi projesi olarak ele alınmaya uygun bir birim oluşturmaktadır. Ağsal olarak temsil edilen yerel üstünün mezo ölçekte ancak geçici gelişme koalisyonları sağlayabileceği için bu düzeyde ancak sorunları çözmeye yönelmiş *ad hoc* planlama çabalarının bir anlamı olacaktır.

Böyle bir yerel planlamanın temelde toplumun demokratikleşme özlemleriyle tutarlı olarak gerçekleştirilmesi gereken dört genel hedefi olduğu söylenebilir: Bunlardan *birincisi* yaşayabilir bir ekonomidir. Bunu dış ve iç ilişkileri bakımından tanımlayabiliriz. Dış ilişkileri bakımından dünya ekonomik sistemiyle bütünleşmiş ve dünyadaki fırsatları algılayabilir hale gelmiş olması diye formüle edebiliriz. İç ilişkileri bakımından ise iç bütünlüğünü koruyan bir üretim kültürünü geliştirebilmesi olarak ele alabiliriz. *İkincisi* yaşanabilir bir çevre oluşturmasıdır. Ekonomik gelişme kaynak kullanma bakımından sürdürülebilir olmalıdır, yaşam destek sistemlerinin işlerliği sürmelidir, ekonomik sistem ile çevre sistemi birlikte bir evrim geçirmelidir. *Üçüncüsü* öğrenen bir yerel olmasıdır. Bu yenilikçi (innovative) bir kapasite oluşturmasına yani gerekli insanı kapasiteyi geliştirmesine ve gerekli altyapıyı kurabilmiş bulunmasına bağlıdır. *Dördüncüsü* yerelin ilk üç hedefi gerçekleştirmesini sağlayacak bir *yönetişim* sisteminin geliştirilmesidir. Böyle bir sistemin oluşabilmesi için, bireyin aktif, yani kamu öznesi olmayı yaşamına anlam katan bir faaliyet olarak görmesi gerekir.

VI. SON VERİRKEN

Son verirken bir noktaya dikkatleri çekmek istiyorum. Bu çalışmada kendimi yerel ile sınırladım, yerel üstü konularına girmedim. Yerel üstüne girmek önemli zorluklar taşıyor. Bir çoklu ağlar sistemi içinde değişik ölçekler için işlerliği olan bir demokrasinin nasıl oluşturulabileceğini düşünmemiz gerekiyor.

Aslında küreselleşen dünyada tek bir anlamlı toprak sınırı var. O da dünyanın tümüdür. İşte yer küre ölçeğinde bir *regülasyon* sisteminin demokratik olarak nasıl oluşturulabileceği, üzerinde düşünülmesi gereken bir başka demokrasi sorunu olarak duruyor. Kuşkusuz bunu dünya ölçeğinde bir ulus devlet gibi düşünmemek gerekir. Bu nedenle *regülasyon* sistemi ibaresini kullandım. Eğer böyle bir regülasyon sistemi kurulabilirse bir demokrasi projesi olarak yerel planlama da içine oturabileceği bir çerçeve bulacaktır. Kısacası dünyanın gündeminde demokrasiyi yeniden tanımlama sorunu bulunuyor. Buna yanıt bulabilmek için ise yaratıcı düşünmeye gereksinime var.